

A magyar falu élete.

Dr. Kerék Mihály

a Falu Szövetség titkára, a Magyar Szemle belső munkatársa.

A magyar faluról szinte a legutóbbi időkig erősen idillikus kép élt a köztudatban. Bogárhátú kis házak az út két oldalán, hangosan csobogó patak a falu alatt, amely friss, tiszta vízzel lát el embert, állatot. A határban dúsan termő szántóföldek, illatos rétek és gazdag füvet adó legelők, amelyen kövér tehének vígan legelésznek. Bent a faluban fehérre meszelt házak körül nagy kert, bőven termő gyümölcsfákkal, a tisztán tartott oleanderes udvarokban piros pufókképű gyerekek hada, amely hangos vidámsággal fogadja este a mezőről fáradtan hazatérő gazdát, aki tarisznyáját a szegre akasztja és alig várja, hogy a boldog családi körben eltöltött estebéd alatt egy-egy szárnyat, combot nyújthasson kicsinyeinek.

Valahogy így tanulták, vagy talán tanulják még most is a városi gyerekek az iskola padjaiban. Ez a kép azután megrögződik a falutól távol élő emberek képzeletében. Jöttek azonban a falukutatók és a városi publikum megdöbbenve látott egy egészen más faluképet, mint amit képzeletében megalkotott. A falu áthatolhatatlan portengerben úszik, levegőjét az árkokban megrekedt rothadó víz büze még elviselhetlenebbé teszi. A rossz ivóvíztől tífusz, golyva, bélbántalmak pusztítják a lakosságot. A fehérre meszelt bogárhátú kis házak körül a szegénység, sőt a nyomor szomorú tünetei. Sápadt, vézna emberek lehorgasztott fővel fásultan vonszolják nehéz életüket. Az iskolából vígan száll az ének, de bent a padokban éhségtől meggyötört arcú, rongyos gyermekserег ül, legtöbbje szárnyat, combot életében sem evett és ünnepnapja van, amikor kenyérrel jóllakhatik. A muskátlis ablakok mögött

a szegényszagú szobákban pedig, hogy mi van: aki kétségbe akar esni a magyar sorson, nézzen be télvíz idején a földművelő munkás otthonába és láthatja, hogy gyakran hideg kemencepadkán kuporodva, leírhatatlan rongyokba burkoltan, hogyan fázik, éhezik és sorvad fajtánk fenntartója.

Melyik kép az igazi, melyik mutatja inkább a való életet: önök előtt, akik legtöbbször faluról valók és falun élnek, nem kell bizonyítani. Mondjuk ki: a magyar falu beteg, súlyosan és veszedelmesen beteg gazdaságilag, társadalmilag és politikailag egyaránt.

A tünetek jól mutatják ezt. A magyar falusi lakosság vitalitása mintha hanyatlóban volna. Nem állítom, hogy ez végleges és megállíthatatlan, de az utóbbi évek jelenségei aggodalomra adnak okot. Születési statisztikánk megdöbbentően tárja eléink földművelő népünk propagatív erejének csökkenését. Erre azt felelhetne valaki, hogy világjelenség és természetes következménye a kultúrával fejlődő és emelkedő ügynek. Igaz, de hol van a mi szegény parasztságunk a kultúrától és még inkább hol van a fejlettebb emberi élet igényeitől! Erősebben polgárosodó népek vagy rétegek körében észlelt születésszabályozást nem szabad összetéveszteni a magyar falu szaporodásának az utóbbi évtizedben észlelt hirtelen letörésével. A baj nálunk már olyan rétegekben is jelentkezik, amely minden népnél a nemzeti erő forrása és fenntartója: a parasztságnál. Hová jutunk, ha a magyar falu nem tudja többé betölteni azt a szerepet, amelyre a természettől hivatott; új erős hajtásokat nevelni a magyarság fáján. Ott, ahol 1920. és 30. között 12—14 ezrelék volt a természetes szaporodás, ebben az évtizedben már csak 7—8 ezrelék. Országos viszonylatban is riasztó a hanyatlás, amely a két évtized között 3 ezrelék körül mozog. A város ma is úgy szaporodik, illetve nem szaporodik, mint azelőtt, a veszteség tehát kizárólag a földművelő rétegekre esik. Mivel a halálozási arány javult, a születéseknek kellett csökkenni, mégpedig hatalmas mértékben. Ma sokkal kevesebb csecsemő pusztul el, mint egy évtizeddel ezelőtt, ennek azonban közegészségügyi viszonyaink kétségtelen fejlődése mellett az is oka, hogy sokkal kevesebb csecsemő születik, mégpedig nemcsak a kisbirtokos osztályban, hanem a mezőgazdasági munkások körében is. Falun ma már csak a cigányoknál van igazán sok gyerek; ezen azonban kevés okunk lehet örülni. Utána a puszták népe: a gazdasági cseleltség a legszaporább réteg, bár korántsem annyira, mint a múltban; a napszámosok és általában a földnélküli szabad munkások viszont sok helyen kevesebb gyermeket hoznak a világra, de mindenesetre kevesebbet nevelnek fel, mint a kiscsajdák. A falusi szegénység tehát nem tartja már hasznosnak a bő gyermekáldást. Roppant veszedelem ez, ha meggondoljuk, hogy bennünket három irányban is erősen expanzív nálunk sokkal jobban szaporodó népek vesznek körül. Már pedig az új nacionalizmusok, vagy mondhatjuk imperializmusok korszakában a tömegező fontossága nagyon megnövekedett s a dekadencia, még ha az csupán átmenetileg a népesség propagatív erejének

csökkenésében jelentkezik is, sokkal veszedelmesebb a nemzet jövőjére, mint kevésbé feszült, kevésbé izgalmas időkben.

A másik kedvezőtlen jelenség az elvándorlási mozgalom. Ez ugyan minden időben megvolt és megvan ma is, nemcsak nálunk, hanem sokkal jobb körülmények között élő népeknél is. önmagában még nem volna baj, hiszen emberileg érthető és gazdaságilag is megokolt lehet, hogy a lakosság faluról a városba törekszik; a fejlődő ipar mindenkor és mindenütt a falusi népből meríti emberanyagát, a városi lakosság a falu társadalmából újul meg. A mozgalom aránya, a mögötte rejlő körülmények és következményei mutatják meg azonban, hogy a faluról való menekülés mennyiben tér el a természetes fejlődés irányától és mennyi benne az olyan elem, amelyet ki kellene küszöbölni. Nagyon elhibázott dolog volna a mi esetünket a nyugati államok hasonló jelenségének szemüvegén át nézni és megítélni. Ilyen sajátosan földművelő népnek, mint a magyar, a polgárosodásnak ezen a fokán, közgazdasági életünk jelenlegi fejlettsége mellett a város vonzóereje és az elvándorlási mozgalom nincs egyensúlyban egymással. Figyelembe kell venni továbbá, hogy nemcsak a paraszt igyekszik el a faluból — különösen annak fiatalabb nemzedéke — hanem az intelligencia is. Melyik tanítónak, lelkésznek, orvosnak nem él lelkében a vágy, hogy városba kerüljön, hányan vannak, akik avval az eltökéltséggel mennek falura, hogy egész életüket ott fogják leélni? Ez nem szemrehányás akar lenni, de lássuk be, hogy nem öröndetes dolog, éppen a falu szempontjából nem, sőt hátrányai lépten nyomon kiütözköznek. Valami hibának kell itt lenni, hogy falun az élet nem tud egyensúlyba jutni és olyan tünetek, olyan kilengések észlelhetők, amelyek kevésbé a természetes fejlődés, mint a kóros állapot következményeinek látszanak.

Sok helyen a lakosság egészséges vallási meggyőződése is bomlásnak indult s hite megrendült. A nép mintha belefáradt volna a földi harcokba s reménytelennek találná a küzdelmet a földért, munkáért, a családért, és menekül valami elképzelt misztikus lelki világba, ahol nagyobb megbecsülést, vigaszt és enyhülést remél. A szekták komor zűrzavaros szertartásai mind több fáradt, egyházával és a földi étellel meghasonlott lelket ragadnak magukkal. Annál megdöbbenőbb ez, mert hiszen a magyar ember alaptermészete józan, reális, higgadt és általában kevés érzéke van a misztikum iránt. Ha mégis áldozatul esik az ilyen lelki ragálynak, ennek nyilván alapos oka van; nem szabad könnyelműen napirendre térni e jelenségek felett, noha inkább szórványos még, de már is komoly figyelmeztetés arra, hogy valami nincs rendben a társadalmon, az egyházon belül és jó lesz résen lenni, mielőtt a baj jobban elharapóznék.

A falu politikai élete sem a kiegyensúlyozottság képét mutatja. Ebben is híven tükröződnek a vagyoni aránytalanságok, a társadalmi diszharmonia és a szociális bizonytalanság. A magyar paraszt politikai magatartása ma inkább ösztönös, mint tudatos, ami talán részben jó, mert földművelő né-

pünkben — hála a gondviselésnek — még egészséges magyar ösztön lakozik; másrészt azonban veszedelmes, mert különösen politikai válságok idején könnyen a kiszámíthatatlan felé ragadhatja a befolyásolható tömeget és vele a nemzetet is. A falusi népben éppen azért, mert politikai magatartásában inkább érzelmei által vezetteteti magát, óriási pusztítást tehet a demagógia és tesz is különösen ott, ahol az egészségtelen gazdasági és szociális viszonyok kedvező légkört teremtenek a felelőtlen politizálás és izgatás számára. Igaz, hogy a falu rettentő sokat csalódott már mindenféle politikai irányban, konzervatívban és forradalmiban egyaránt s így általában nem ül fel a legmeggyőzőbb Ígéretésnek sem, az ördög azonban nem alszik és a falusi nép szervezetlensége, magárahagyottsága, elemi, társadalmi, gazdasági és szociális, sőt emberi igényeinek kielégíthetlensége mellett csak ügyes propaganda kell, hogy a földművelő nép olyan irányba sodródjék, ahol minden eddiginél nagyobb csalódás vár reá és az országra is. Aki nemcsak felületesen ítéli meg a falut, de ismeri a parasztság csendes belső vívódását, izgalmaikat, rossz sorsán érzett elkeseredését, hite vesztését mindabban, amit eddig hirdettek neki, a vágyat: kiemelkedni mai gyötrelmes helyzetéből, az tudja, hogy ez a feszültség lehet építő, de romboló hatású is, a szerint, hogy ki fogja azt és milyen irányban felhasználni.

A falu életében jelentkező itt említett tünetek és folyamatok előidézésében a különböző tényezők egész sora játszik szerepet. Ezek a tényezők gazdasági, kulturális, társadalmi és szociális jellegűek, amelyek egymással kölcsönhatásban hozzák létre falusi közállapotaink visszás jelenségeit.

Első helyen a földkérdést említem, mert ennek jelentősége és szerepe minden irányban kimagaslík. A falusi ember számára a föld nem csak gazdasági eszköz, nemcsak termelési tényező, hanem magát az életet jelenti; szinte többre becsüli családjánál, gyermekeinél, amiből rendszerint többje is van mint a földből. Ez nem csupán megélhetésének forrása, hanem egyszerűen meghatározza társadalmi helyzetét is a falu közösségében, ahol rang, tekintély, befolyás a holdak számától függ. A földnek ez a kettős szerepe döntő jelentőségű a falu szociális és gazdasági életének fejlődésére. Ha a föld kevés, vagy a földvagyon megoszlása aránytalan, ez a kedvezőtlen jelenségek egész sorának okozója lehet. Nálunk mind a két eset gyakori, ennél fogva gyakoriak a bajok is, melyek belőlük származnak. Ahol kevés a föld, ott a parasztbirtok felaprózódik, terjeszkedés hiányában a földművelő osztály szociális szintje alábbszáll és nagy tömegek kerülnek proletársorba vagy ahhoz közel eső életszínvonalra. Ha ilyenkor hiányzanak a feltételek a termelés belterjesebb irányú fejlesztésére, amely ugyanazon a területen több ember foglalkoztatását és megélhetését tenné lehetővé, ha nincs megfelelő egyéb munkaalkalom, (ipar, közmunkák), ha földbirtokpolitika hiányában vagy más okból a lakosság feleslegének eltelepítése nem történhet meg, akkor menthetetlenül bekövetkezik az elszegényedés, a városba

özönlés, esetleg a gyermekáldás szükségszerű korlátozása, egyéb kedvezőtlen szociális és politikai fejleményekről nem is beszélve. Százával rá tudnánk mutatni az olyan falvakra, ahol a jelenségek többje, nagyon sok esetben mindegyike fellépett már, jelezvén, hogy nagy baj van a falu életében.

Figyelemre méltó, hogy szinte azonos következményekre vezet a földbirtok aránytalan megoszlása is. Ez érthető, mert hisz a paraszt szempontjából majdnem közömbös, hogy azért nem tud-e terjeszkedni, mert nincs föld, vagy azért, mert van ugyan, de számára hozzáférhetetlen. Persze ez a kettő nem teljesen ugyanaz, mert ahol a nagybirtok akadályozza a parasztság természetes expanzióját, ott a fenti következmények mellett még a túlságos vagyoni aránytalanságból származó ellentétek és feszültségek is rontják a helyzetet. A nagybirtok környékéről az elvándorlási mozgalom rendszerint erőteljesebb, mint parasztvidéken; ennek következtében a népsűrűség stagnál, vagy alig változik. Jellemző példák erre az uradalmi községek, amelyek lélekszáma évtizedek óta alig szaporodik, mert az uradalom munkaerő szükséglete nagyjában állandó s így az ott élő lakosság szaporulatának feleslege kénytelen elvándorolni. Egész Fejér megye tipikus példája a nagybirtok népességirítító hatásának. Népsűrűsége 50—60 %-al kisebb, mint hasonló mezőgazdasági kultúrájú, de jobbára parasztok által lakott törvényhatóságoké s ezelőtt 70 év vei is épp úgy 50 körül mozgott négy szögkilométerenkénti lélekszáma, mint ma.

A birtokviszonyok és az egygyermekrendszer között kétségtelen az összefüggés. Igen sok egykés faluban határozottan kimutatható, hogy a baj eredete a parasztság szabad terjeszkedését akadályozó kötött nagybirtokrendszerben gyökerezik. A nagybirtoktól körülzárt falvakban a polgárosodásra törekvő parasztság kényszerű védekezési formája ez a nemzetpusztító szokás, amely lassan társadalmi erkölccsé válik és azután is fennmarad, mikor az ok már megszűnt.

A kedvezőtlen birtokmegoszlás káros szociális és gazdasági következményeit fokozza a falusi gazdálkodás alacsony színvonala. A mezőgazdasági termelésről külön előadásban volt szó, azért itt csak érintem, hogy legtöbb faluban a lakosság alacsony életszínvonalának, nyomorúságának és elégedetlenségének fő oka abban rejlik, hogy a földet rosszul művelik, az keveset terem s általában nem használják ki azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyeket a természeti adottságok nyújtanak. Hol van a hiba? A népben, vagy a kedvezőtlen körülményekben? Ha a parasztságot nem is menthetjük fel teljesen a felelősség alól, viszont el kell ismerni, hogy azok a viszonyok, amelyek között földművelő népünk él, inkább hibáinak, mint erényeinek kifejlesztésére voltak alkalmasak. Csak egy példát említek. A magyar paraszt roppant földéhsége közismert, sohasincs elég földje s minden törekvése arra irányul, hogy újabb és újabb holdakat szerezzen meglévő birtokához. Ez önmagában nem hiba — a paraszt az egész világon mindenütt földéhes — ameddig túlzásba

nem megy. Túlzásnak tekinthetjük azonban azt a szokást, hogyha a paraszt egy kis megtakarított pénzre tesz szert, azt nem meglévő gazdaságának belterjesebbé fejlesztésére fordítja, nem célszerűbb gazdasági eszközöket és teljesítőképebb haszonállatokat igyekszik beszerezni s ilyen módon gazdaságát tökéletesíteni, hanem rögtön földet vásárol, sokszor olyan feltételek mellett, amelyek biztos anyagi romlását idézik elő. Az abszurdumig vitt földszerzési vágy iskolapéldája az a kerekegyházi földműves, aki már 60 hold borókát és árvalányhajat termő futóhomokot vásárolt össze, ebből csak néhány holdat művel a legkezedtelegesebb módon és semmi hajlandóságot sem mutat arra, hogy földjét, mint szomszédai teszik, gyümölcsösrel és szőlővel betelepítse, hanem gyermekeivel együtt továbbra is napszámba jár és amint egy kis pénze összegyűlik, megint földet vásárol.

Mielőtt a magyar parasztnak ezt a mohóságát, telhetetlenségét és észszerűtlennek tetsző gazdasági magatartását elítélnők, figyelembe kell venni néhány körülményt. Tudvalevő, hogy falun a társadalmi megbecsülés és tekintély fokát a holdak számával mérik. Akinek kevés földje van, bármilyen jól művelje is, általában kisebb tekintélynek örvend, mint aki a sok hold földön — noha talán gyalázatosan — gazdálkodik. A nagyobb birtokossal más-ként beszélnek a községházán, inkább beválasztják tisztségekbe, a nadrágos emberek szívesebben és barátságosabban érintkeznek vele, gyermekei az iskolában nagyobb respektusban részesülnek, stb. Lehet-e rossz néven venni, hogy a törekvő paraszt mindenek előtt nem jó gazda, hanem nagygazda igyekszik lenni, mert azt látja, hogy csak így emelkedik a társadalmi ranglétrán s szerez magának nagyobb befolyást és tekintélyt nemcsak saját osztályában, hanem az értelmiségiek előtt is. Ez utóbbit különösen sokra értékeli. Alig hibáztathatjuk tehát a parasztságot, amikor az a mi társadalmi felfogásunk és ítéletünk szerint igazodik és az úri Magyarország íratlan társadalmi törvényeinek szelleméhez alkalmazkodik. A mi társadalmi értékelésünknek kell megváltozni, ha azt akarjuk, hogy a parasztság is megváltozzék.

De még egyébre is szükség van. A falusi ember azért is töri magát a földszerzésért, mert inkább hiszi, hogy a nagyobb darab földből több jövedelme lesz, mint azt, hogy a nagyobb jövedelmet kisebb földön is elérheti jobb, belterjesebb gazdálkodással. Ez bizonyos fokig primitív gondolkodásra vall, amit meg lehet érteni, mert hiszen hol tanulja meg a fejlettebb gazdálkodás feltételeit, amikor a népi irányú szakoktatás kiépítése csaknem teljesen hiányzik, a gazdasági tanácsadásról nem is beszélve. Nevelés és gazdasági irányú szakképzés hiányában nem kívánhatjuk, hogy földművelőink úgy gondolkodjanak és számítsanak, mint akik nagyobb általános és szakműveltséget szereztek. Ne feledjük azt sem, hogy általános közgazdasági viszonyaink széles ez országban még nagyon elmaradottak, gondolok itt a közlekedési, szállítási nehézségekre, a közeli fogyasztópiacok hiányára (különösen az Alföldön), az értékesítés bizonytalanságára, ezek mind olyan tényezők, amelyek sok he-

lyen óvatosságra intenek a belterjes gazdálkodással szemben és érthetővé teszik, ha a paraszt a holdak számának szaporításában keresi jövedelmének nagyobbodását. Azután — és ez szintén fontos szempont — a gyermekeire is gondolnia kell. Ha a kis földet több részre osztják, a társadalmi lecsúszás és sokszor az elszegényedés elkerülhetetlen. A mi örökösödési rendünk és majdnem azt mondhatnám kasztszerű társadalmi berendezkedésünk mellett a parasztnak sok földet kell szerezni, hogy gyermekei számára hasonló társadalmi színvonalat és tűrhető létalapot biztosíthasson. Ha majd megtaláljuk a módját annak, hogy kisbirtokainkat meg tudjuk védeni az észszerűtlen elaprózódástól, a nélkül, hogy ezzel nagyobb szociális bajt okozunk, mint amennyi előny abból származnék, ha továbbá sikerül elhárítani azokat az akadályokat, amelyek ma a földművelő osztály gyermekei számára lelkileg is és anyagilag is olyan nehézzé teszik a középosztályba való felemelkedést, valamint az ipari és kereskedői pályákon való önállósodást, ha majd megtanulhatja, hogy kisebb földön is lehet és érdemes jól gazdálkodni is, akkor lassan a parasztság életfelfogása és társadalmi magatartása is megváltozik, mert nem lesz többé szükség arra a helytelen, de szükséges alkalmazkodásra, amelyet a kedvezőtlen körülmények kényszerítettek rá.

A magyar falunak egyik legjellemzőbb vonása társadalmi és gazdasági atomizáltsága, szervezetlensége. Ne tévesszen meg senkit a különböző egyletek, körök, szövetségek és egyéb csoportosulások rengeteg sokasága, mert ez kevesebbé a szervezetségre vall, mint inkább a zavar és széthúzás fokozására alkalmas. Az ember megrémül, hogy mennyi szervezet van egy-egy faluban. Egyik községünkben például a következő alakulatokat találtam: gazdakör, munkásolvastóegylet, iparoskör, tűzoltóegyesület, leventeegyesület, a frontharcosok szervezete, Vöröskereszt, Stefánia Szövetség helyi fiókjá, Ref. Keresztén Ifjúsági Egyesület, Róm. Katolikus Ifjúsági Egyesület, Református Leánykör, Református Nőegylet, Szent Rafael Róm. Kat. Leánykör, MOVE, cserkészcsapat, Kat. Dalkör, Ref. Dalkör, összesen 17 különböző egyesület egy 5000 lelket számláló faluban. Az erőknek ez a szétparcellázása rosszabb a teljes szervezetlenségénél. Mert ott, ahol nincs semmi, sokkal könnyebb valami életrevalót alkotni, mint ennyi egyesület mellett, amelyeknek elnökei, titkárai keveset tevékenykednek ugyan, de annál többet intrikálnak egymás ellen és bizalmi pozíciójukat többnyire nem egyesületük felvirágoztatására, hanem emberi gyengeségeik kiélésére használják fel. Ilyen körülmények között minden építő szándék és akarat belefut a kicsinyes személyi harcokba, amelyek a falu társadalmában dúlnak. Ha az az energia, amelyet egymás elgáncsolására pazarolnak, a problémák megoldására fordítatnék, a falu olyan lehetne, mint amilyennek a városi elemi iskolák idillikus falu-képei mutatják, így azonban a problémák maradnak, sőt mind nagyobbakká válnak. A tapasztalás azt mutatja, hogy a magyar falu jelenlegi helyzetében társadalmi feladatok megoldására képtelen; szociális akciókat, amelyeket társadalmi úton

lehetne és kellene lebonyolítani, nem tud vállalni — belső erőinek teljes szétbomlottsága miatt. Ez olyan beteg állapot, amely nemcsak az öntevékenységet és a helyi kezdeményezéseket teszi lehetetlenné, de sokszor a felülről jövő intézkedések hatásfokát, vagyis a szociálpolitika eredményességét is csökkenti. Óriási baj ez, mert arra kényszeríti a kormányzatot, hogy hivatalos úton, saját közegeivel végeztesen olyan teendőket is, amelyek társadalmi úton könnyebben, olcsóbban és tökéletesebben volnának lebonyolíthatók. A falu életének ez a sivársága és akcióképtelensége egyik fő akadály a fejlődésnek. Az egyszerű nép előtt viszont nem növeli az értelmiség tekintélyét, ezt pedig — különösen annak tevékenyebb, értékesebb elemeit — arra kényszeríti, hogy a falut megutálva városi elhelyezkedést keressen magának.

A falusi életnek ezt a vigasztalan belső széttagoltságát sokan azzal magyarázzák, hogy a magyar fajta nem alkalmas anyag a szervezés számára. Túlságosan individualista lény, aki nem szívesen dolgozik a közösségért, nemcsak mint közkatona, de mint vezető sem, noha legfeljebb ilyen szerepben lehet valamely ügy számára megnyerni. Van némi igazság ebben a bírálásban, de talán több a túlzás. Legalább is a parasztot illetőleg. Említettem, hogy a falu népe hosszú évtizedeken keresztül olyan körülmények között volt kénytelen élni, amelyek inkább hibái, mint erényei kifejlesztésére voltak alkalmasak. Minden, ami vele és körülötte történt, nem jó példa volt arra, hogy individuális alaptermészete szelídüljön és alkalmazkodjék a közösség érdekeihez. Nálunk a társadalom minden terén alárendelt szerepre volt szorítva, nemhogy öntevékenységet előmozdították volna, de egyenesen akadályozták ott is, ahol erre meglelt volna a hajlam és a készség. Az állam volt a mindenható tényező, amely ugyan nem vette át a társadalmi feladatokat, de viszont gyanús szemmel nézett minden megmozdulást, amely valamely rétegben csírázásnak indult. Ilyen viszonyok között hogyan fejlődhetett volna ki mélyebb szolidaritás, közösségi szellem, a társas együttműködés értékelésének tudata? Talán a felülről jött indítások révén? óriási tévedése volt a magyarság vezetőinek, hogy amikor egyfelől csak az állam bátyáit erősítették és a társadalom erőit elsorvasztották, másfelől azt remélték, hogy az elfojtott társadalmi öntevékenységet felülről iniciált kezdeményezésekkel pótolhatják. Bizonyos, hogy nem voltak jó szociológusok. Mert különben tudták volna, hogy ha egy társadalomból kiölik azokat az erőket, amelyekkel természetes úton fejlődhetnék, hiába adunk annak mesterséges injekciókat. A társadalom organizmus, mechanikus eszközökkel csak elsorvasztani lehet, de nem fejleszteni. A termótalajba, ha egyszer elrontották, hiába vetjük a legkiválóbb nemesített vetőmagvat, nem fog az teremni. Előbb a talajt kell megjavítani.

A magyar falut már többször meg akarták szervezni, de sohasem sikerült. Éppen azért, mert a szervezés nem a falusi társadalom természetes szükségleteiből indult ki, hanem képzelt elgondolásból. Valakinek, egy befolyásos embernek vagy egy politikai törtetőnek eszébe jut, hogy a falut meg kell

szervezni. Az igazi szándékot azonban nem lehet sokáig titkolni s a paraszt, ha bedúlt, egy csalódással többet mondhat magáénak. A jóindulatú, valóban segíteni akaró mozgalmak is hasonló sorsra jutnak, ha nem számolnak azzal, hogy itt belső erőtől megfosztott, egyedeiben szétbomlasztott, sok kedvezőtlen tapasztalatot szerzett, tehát rosszul nevelt társadalommal állanak szemben, amelyet nem lehet huszáros attakkal megrohamozni és bevenni. A felülről jövő kezdeményezések még reménytelenebbek, mert a társadalom bizalmatlan, ha olyan helyről akarják megszervezni, ahonnan az adót behajtják, vagy ahonnan a politikai nyomás szokott jönni. A háború után különösen nagy divat volt a falut szervezni. A legkeserűbb csalódásokat ekkor szerezte a falu népe, mert mi tagadás, ezek a szervezetek talán alkalmasak voltak arra, hogy néhány embernek ugródeszkául szolgáljanak, a falu azonban keveset nyert velük, sőt gyakran többet ártottak neki, mint használtak. Az egyetlen komolyan tetsző alakulás is mivé lett? Amíg a Nagyatádi-féle parasztmozgalom friss ereje és lendülete táplálta, addig élt és hatott. Mikor azonban túl messze fekvő célokat tűzött maga elé és a Deutsche Verein für ländliche Wohlfahrt-und Heimatspflege mintájára, tehát egy belterjes faluéletre támaszkodó külföldi mozgalom példája alapján akarta az egyetlen épkézláb szervezettel sem rendelkező magyar falu társadalmát összefogni, olyan fába vágta a fejszét, amelybe ez akkor is beletört volna, ha egyébként ezt a jelentős szervezetet elég meggondolatlanul eredeti célkitűzésével szögesen szembenálló célok szolgálatában teljesen le nem járatják. A falu szervezését merőben új nyomokon kell elkezdni. Ez a rossz tapasztalatok után nagyon nehéz feladat es hogy sikerrel biztasson, előbb egy sereg más kérdést kell megoldani.

A falu társadalmi szervezetlensége sok hátrányos következménnyel járt mind a falu egészére, mind külön a paraszti rétegekre. Ezek nem tudják érdekeiket kellő súllyal érvényesíteni, mindenesetre megközelítően sem olyan mértékben, mint a sokkal jobban szervezett városiak, noha helyzetük minden téren jóval elmaradottabb és problémáik is számosabbak amazokénál. Szeretjük a kelleténél is többet dicsérni a falut, mint a magyarság faji erőinek forrását, hagyományainak őrzőjét, nem győzzük magasztalni a parasztság nemzetfenntartó tulajdonságait — de nehéz sorsának megjavítására alkalmas cselekedetekben már nem vagyunk ilyen bőkezűek. Tagadhatatlan, hogy vannak biztató jelek és tények, amilyen például a megelőző egészségügyi szolgálat megszervezése, amely a zöldkereszt intézményén keresztül az utóbbi években — ahová elért — nagyon megjavította a falu egészségügyi viszonyait és a Stefánia Szövetséggel karöltve különösen a csecsemőhalálozások csökkentésével ért el szép eredményt. Gazdasági téren már kevésbé hatékony intézkedésekkel találkozunk. Pedig a falu gazdasági szintjének emelése volna mégis csak a legelső és legfontosabb feladat. A sorrend kérdése itt nem közönbös. Az első a munka és az enivaló. A legmintaszerűbb egészségügyi intézményeknek is csak kevés hasznát veszi az olyan társadalom, amely primer szükségleteit

— gondolok itt elsősorban a mennyiségileg és minőségileg megfelelő táplálkozásra és lakásra — szegénységénél fogva csak nagyon tökéletlenül tudja kielégíteni. Az egészségügyi szolgálat határfoka az ilyen társadalomban igen alacsony marad s a reá fordított áldozat nincs arányban az eredménnyel. Ugyanezt mondhatjuk a szociálpolitikai akciókra is, amelyek csak a pénzt emésztik és improduktív kiadások maradnak, ha a szociális segítség munkája nem gazdasági alapokon nyugszik, másszóval, ha egyidejűleg nem törekszünk a földművelő tömegek és a vele szoros érdekközösségben élő falusi kisiparosság létalapjának kiszélesítésére. Ezért nem győzőm eléggé hangsúlyozni, hogy nálunk a falufelesztést a gazdasági viszonyok megjavításával kell kezdeni. Az egészségügyi és a kultúra iránti fogékonyság olyan mértékben fog emelkedni, amilyen mértékben csökken a szegénység, illetőleg emelkedik a lakosság életszínvonala. Ennek az összefüggésnek valóságát nálunk pozitív és negatív irányban jól lehet tanulmányozni.

Minden falunak van községi vagy körjegyzője, aki az általános közigazgatást végzi, van adóügyi jegyzője, aki ügyel arra, hogy a közteherviselésnek mindenki eleget tegyen, hála szépen fejlődő egészségügyi igazgatásunknak, csaknem mindenütt találunk már hatósági orvost is: ellenben olyan szakközeg, akinek feladata volna a mezőgazdasági termelés fejlesztése és általában a falusi lakosság zömét alkotó földművelő elem gazdasági érdekeinek szolgálata, ilyet hiába keresünk. Nagyon jellemző és sajnálatos dolog ez, a mellett teljesen következtelen is, mert mégis csak előbbre való lenne egy gazdasági szakember, mint az adóbehajtó közeg. Ha szükséges, hogy a pénzügyi igazgatásnak külön szerve legyen a faluban, mennyivel fontosabb és szükségesebb, hogy az a foglalkozási ág, amelyből a nép él, kellő gondozásban részesüljön, ha másért nem, legalább azért, hogy adót tudjon fizetni. Még a jobb gyarmatokon is a gazdasági kolonizáció előtte jár az adóbeszedőnek. Ilyen körülmények között alig lehet csodálni azt a megdöbbentő tényt, hogy a gabonafélék termésátlaga ma csaknem ugyanazon a szinten mozog, mint fél évszázaddal ezelőtt, a közterhek azonban közel a kétszeresére emelkedtek.

De nem tartott lépést a korrallal a falu szociális gondozása sem. A magyar szociálpolitika nagyon mostohán bánt a falu népével. Idevonatkozó törvényeink elavultak vagy hézagosak s ami jó bennük, az sem lett végrehajtva. Legjellemzőbb erre a 32 évvel ezelőtt alkotott cselédtörvény, amelynek üdvös rendelkezéseiből csak annyi valósult meg, amennyit néhány humánus gondolkodású földbirtokos önszántából megvalósított. Ma még mindig az a helyzet, hogy ha a közhangulat nyomására olykor törvényeket hozunk is a földművelő lakosság szociális érdekeinek védelmére, ebből nagyon kevés megy át az életbe, mert hiányzik az a szerv, amely a végrehajtást ellenőrizné. Az általános közigazgatás közegei erre nem alkalmasak. A szolgabíró, a jegyző, még ha egyébként nem lennének is túlterhelve munkával és szociálpolitikai képzettségük is alaposabb lenne, választás alá eső tisztviselők s ez a tény

bizony sok esetben fészélyezi őket, ha a törvény szigorát a falu, a vármegye hatalmasságaival szemben is alkalmazniuk kellene. Az érdekelt tömegek pedig szervezetlenek, nem tudják tehát kikényszeríteni a törvények végrehajtását. Ezen a téren nagy hátrányban vannak a városi munkássággal szemben, amely a szociáldemokrata, újabban a keresztényszocialista és egyéb felekezeti szakszervezetekben védelmet talál és olyan erőt tud kifejteni, amellyel jogait fokozatosan kiharcolja. Gondoljunk a társadalombiztosítás különböző ágaira, a munkaidő és legkisebb munkabér törvényes szabályozására, a városi munkásság különböző jóléti intézményeire, a karitászra, hol van ezektől a mezőgazdasági szociálpolitika és a falusi jótékonyosság? A kereslet és kínálat törvénye, a szabad verseny már szinte minden téren irányítás, szabályozás alá került, csak éppen a mezőgazdasági munkapiac hódol még a régi szabadelvű felfogásnak; a munkaerő hatályos védelme itt csaknem teljesen hiányzik. Csoda-e, ha a mezőgazdasági munkásság végső szorultságában vagy a pillanatnyi kedvező helyzetet kihasználva néha olyan eszközökhöz folyamodik, amelyekre jobb megoldás mellett nem volna szükség. A külföldi munkavállalás utáni lázas törekvés, a szerződészegés, az itthoni munkaalkalmak mellőzése, a végzett munka minőségének leromlása s általában a munkamorál hanyatlása mind szükségszerű következménye mezőgazdasági szociálpolitikánk mulasztásainak és teljesen egy megítélés alá tartozik azzal a sajnálatos jelenséggel, hogy a falu fiatalsága lelkileg mindjobban elszakad a falutól, ősei foglalkozásától és a több jogot, több védelmet nyújtó város felé keresi boldogulását. Az a nagy és igazságtalan különbségtevés, amely a város és falu között ez utóbbi hátrányára érvényesül szinte minden téren, nagy részben az oka azoknak az aggasztó jelenségeknek, amelyekről az előbb szólottam.

Itt kell foglalkoznom a falu művelődésének ügyével, amely jelentőségénél fogva egy vonalba esik a gazdasági és egészségügyi problémákkal. Azt mondják, hogy a falu közműveltsége az utóbbi időben sokat fejlődött. Ha ez alatt az elemi oktatás kiterjesztését és vele az analfabétizmus csökkenését értjük, akkor tényleg így van. De már egészen más kérdés, hogy mennyiben sikerült a falut a maga sajátos és őseredeti kultúrájában továbbfejleszteni, mennyiben sikerült az általános műveltség elemeit a széles tömegek közkincsévé tenni a nélkül, hogy az ne rombolja szét a népi kultúra értékeit. Én — amennyire ismerem a falut — ezekre a kérdésekre nem tudnék megnyugtató választ adni. A falu egyrészt sokkal kevesebbet kapott a kultúra javaiból, mint amennyit ugyanezzel az áldozattal kaphatott volna, másrészt nem azt kapta, amire szüksége volna. így talán még szerencse, hogy kevés jutott neki, mert ha többet törődünk vele, esetleg nagyobb kárt okozunk, mint amennyit használunk. Alapvető tévedés a közművelődés uniformizálására való törekvés. Ami jó a városnak, ártalmas lehet a falunak. A városi kultúra nemzetközi, a falusié pedig népi kultúra, amely magán viseli az őslakosság sajátosságait, a nemzeti karaktert, amely az egyik népet megkülönbözteti a másiktól. A mi kultúr-

politikánk uniformizáló és ebben van a veszély a falura nézve. Már az elemi oktatásban megnyilatkozik ez, amennyiben úgyszólván semmi különbség nincs a falusi és városi iskola tananyaga és tanítási módszere között. Aminthogy a tanszemélyzet is teljesen egyforma kiképzésben részesül, noha egészen más körülmények között kell megállnia a helyét, merőben más viszonyok között élő gyermekekkel van dolga a falusi és városi tanítónak, nem is beszélve azokról az egyéb különleges feladatokról, amelyekkel a kétféle környezetben szemben találja magát.

Nagyon messze vezetne, ha most én végig mennék a falusi közművelődés különböző térségein és az ottlévőkről helyzetképet akarnék adni. Foglalkoznom kellene az iskolán kívüli népműveléssel, amely az utóbbi időben javult ugyan, de még mindig nagyon messze van a szükségéstől tartalomban, módszerben és kivitelben egyaránt. Beszelnem kellene a műkedvelő előadások ezernyi nehézségeiről, a bürokratizmusról, a vezgatúráról, az értelmetlen és felesleges költségekről, amelyek a legambiciózusabb embereknek is kedvét szegik az efféle próbálkozásoktól. Megfoghatatlan, hogy amikor egyik oldalról annyi buzdítást kapnak a falu szellemi vezetői, hogy foglalkozzanak a néppel, a másik oldalon tengernyi akadályt gördítenek annak útjába, aki a fiatalságot nemes szórakozásra és versenyre akarja összefogni. De talán mindenképp előtérbe kellene hozni a kultúra terjesztésének legfőbb eszközéről: a könyvről. Az ember megdöbben, amikor megnézi a falusi könyvtárak anyagát. Elképzelhetetlen, honnan tudnak annyi értéktelen ócskaságot, annyi népbolondító ponyvát összehordani, mint amennyi a falusi könyvtárakban van. Ugyáltszik, hogy minden szellemi bóvít, amely még valahol raktáron volt, a falvakra szabadtították rá. Magam is tudok arról, hogy még pár évvel ezelőtt is egy úgynevezett népkönyvtárakció során (ez nem állami kezdeményezés volt) 40—50 évvel ezelőtt megjelent hamis pátozzsal megírt, émelygős történeti elbeszélésekből, a századforduló táján kiadott, tehát már jórészt elavult gazdasági szakkönyvekből és ugyancsak a háború előtti időből származó egészségügyi füzetekből összeállított könyvtárakat osztottak ki a falusi egyesületek között. De akadnak azért modern dolgok is: a földművelésügyi minisztérium falusi könyvtársorozatában olyan magas színvonalon megírt agrár-meteorológiai, talajkémiai, élettani és egyéb gazdasági szakkönyveket találunk, hogy főiskolát végzett szakember legyen, aki megérti. Hiába keressük azonban azt az izig-vérig magyar, égető sorskérdéseinkkel foglalkozó irodalmat, amely itt szemünk láttára nőtt ki és büszkesége a magyar kultúrának. Hol van Szabó Dezső Elsodort falu-ja és Csodálatos élet-je, hol vannak Móric Zsigmondnak, Illyés Gyulának, Erdélyi Józsefnek, Kodolányi Jánosnak és annyi más kitűnő népből jött és vele összeforrott magyar írónak a művei, amelyek nemcsak szórakoztatnak, de a magyarság örök hivatástudatára vezetnék a tévelygő és mindenféle maszlaggal megkörnyékezett falusi népet. A legválságosabb korszakban élünk, ilyen talán csak Mohács előtt

volt; veszedelem fenyeget nemcsak kívülről, hanem belülről is. Ilyen körülmények között minket csak az menthet meg, ami magyar bennünk, mégpedig romlatlan magyar. De tudatában van-e a falusi nép ennek, mert ma sokszorosan fontos, hogy a legegyszerűbb ember is tisztában legyen azzal: mit jelent magyarnak lenni és magyarsága milyen magatartásra kötelezi. Ezért kellene megnyitni előtte a magyar irodalomnak azokat a forrásait, amelyekből tájékozódást meríthet, öntudatra tehet szert és felvértezheti lelkét, a magyarságát bárhonnán fenyegető veszedelemmel szemben. A falu népét általában közömbösnek szokták mondani nemzeti eszményeinkkel szemben; sokszor ráfognak, hogy nincs érzéke a haza magasabb érdekei iránt. Vaskos tévedés ez, amelybe csak a felületes szemlélő eshet. Állítom, hogy a magyar paraszt, aki szívében hordja a nemzeti érzést és a hazához való ragaszkodást, megbízhatóbb, ha ki kell állani a porondra, mint sokan, akik hangosan szavalják a hazafiságot. És ez a lényeg: veszély idején tetteikkel bizonyítani a hazához való hűséget és áldozatkészséget. A múlt év végén, a válság legforróbb napjaiban tömegével láttam begyulladt, reszkető városiakat, akik csak a menekülésre gondoltak. A paraszt azonban nyugodtan végezte dolgát, mintha semmi sem történnék. Egyik tiszt ismerősöm a meghatottságtól könnyes szemmel mesélte, hogy elszorult a szíve, amikor látta azt a sok éhezéstől vézna, beesett arcú falusit, akiket katonaruhába kellett öltöztetni. Mit lehet ezekkel kezdeni? De amikor felvették a zubbonyt és felkötötték a derékszíjat, mintha kicserélték volna őket: kiegyenesedtek a görnyedt hátaik, kigyulladtak a fénytelen szemek és az öreg frontharcosokon látszott, hogy feledve nyomasztó életük minden gondját-baját, büszkék arra, hogy megint katonák lehettek. És aztán egész Európa bámulja azt a teljesítményt, amit ez a rongyos sereg produkált kegyetlen téli időben úttalan sziklás terepen Kárpátalja megszállásával. A katonazubbony, amely látszólag ezt a csodát művelte, jelképezi a magyar paraszt lelkében mélyen gyökerező hazafias érzést. Nyissuk meg a falu népe előtt a hamisítatlan magyar műveltség forrásait, ismertessük meg vele az irodalom alkotásain keresztül magyar létünk örök nagy problémáit, bizonyosak lehetünk, hogy éppen úgy felébred benne a helyes magyar magatartás tudata, mint veszély idején a katonazubbony alatt a haza védelmének elszántsága.

A faluról még sokat lehetne beszélni. De még többet kellene cselekedni érte. A tett az első, a szó a második, hirdette a magyarság nagy nevelője: Széchenyi István. Mi azonban megfordítottuk ezt a tételt és előbb beszélünk, sőt csak beszélünk. Pedig a magyar falut roppant elmaradottságából sürgős cselekedetekkel tudjuk csak kiemelni. Valósággal újjá kellene építeni falvainkat, hogy ott az emberek szívesen dolgozzanak és éljenek. Újjáépítés alatt nemcsak az egészségtelen odúszerű lakások tízezreinek átalakítását, a belső vizek levezetését, járdák építését és hasonlókat értem, nemcsak a gazdasági fejlődés feltételeinek (földreform, tagosítás, jobb gazdálkodás, stb.) megte-

remtésére gondolok, hanem a falu belső életének megreformálására is. Ez természetesen mechanikus beavatkozással nem lehetséges, hanem csak a falusi társadalomban rejlő nagy erőkezletnek felszabadításával és célszerű szervezésével. Ehhez új embertípusra van szükség falun is. Megfelelő vezetőket kell nevelni, olyanokat, akik a népből valók és méltóak erre a szerepre. De hogyan neveljük faluvezetőket? Felvetem a gondolatot: tessék kiválasztani a falu jellemre, és vezetői készsége legkiválóbbjait, ezeket (egyelőre nem sokat) a mezőgazdasági munka szünetében vármegyénként egybehívni és összehozni a magyar szellem legkiválóbbjaival, a nép problémáival foglalkozó írókkal, művészekkel, tudósokkal, nevelőkkel. A cél nem szépen kidolgozott előadások tartása és meghallgatása volna, hanem a nagy magyar kérdéseknek közvetlen és állandó megbeszélése, a személyes érintkezés hatásának érvényesítése, amelynek nem csak a falu reprezentánsai látnák hasznát, hanem a szellem emberei is. Ezeket a néhány hétig tartó összejöveleteket minden évben meg kellene ismételni a tapasztalatok kicserélése és az újabb feladatok megvitatása végett. Minden áldozatot megérne, ha az idők folyamán minden falunak legalább egy ilyen természetes vezetője lehetne, aki a maga nagyobb látókörével, kiforrott magyar öntudatával és problémaismeretével óriási szolgálatot tehetne a falufejlesztés ügyének. Mert ezt — legyünk vele tisztában — az eddigi nyomokon bármilyen áldozattal is előbbre vinni nem lehet. De új alapokra kell helyezni a falu úgynevezett értelmiségi vezetőinek a kiképzését. Még fontosabb, hogy megszüntessünk minden igazságtalan különbségtevést falu és város között, ami valóságos átka a falunak, mert menekülésre készíteti az értelmiségi réteg kiválóbbjait, de hovatovább magát a népet is. Olyan helyzetet kell teremteni, hogy az intelligens ember ne számkivetésnek tekintse a falusi szolgálatot, hanem olyan missziónak, amelynek nemcsak kötelességei, hanem bizonyos előnyei is vannak reá nézve.

Higgyünk abban Hölgyeim és Uraim, hogy ha ilyen irányban mindnyájan megtegyük a magunkét, ezt a célt el is fogjuk érni!